

АНТРОПОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЛІСІВНИЦТВА

Вікторія Синьо

Ужгородський національний університет, вул. Університетська, 14, Ужгород, 89000,

Україна e-mail: vika.syno@gmx.de

Проаналізовано антрополінгвістичні чинники формування німецької терміно системи лісівництва. Розрізняють три етапи становлення певної галузі знань: донауковий, протонауковий і власне науковий. Лексичні одиниці, які забезпечують потреби фахової комунікації донаукового періоду, активно використовують для творення словотвірних гнізд.

Ключові слова: антрополінгвістика, прототермін, термін, словотвірне гніздо, німецька фахова мова лісівництва.

Антрополінгвістика як наука намагається розглянути еволюцію мислення людини з погляду її віддзеркалення мовою, особливо лексикою [2, с. 9]. В її основу покладено припущення, що всі історичні зміни в людській свідомості, розвиток культури та ріст знань відображені в лексичній системі мови. Цей когнітивний прийом є одним із провідних напрямів термінологічних досліджень, оскільки спеціальну лексику використовують у процесах мислення та пізнання найактивніше. Отож, аналіз змін у термінології певної фахової мови дає змогу скласти чітку уяву про особливості та закономірності розвитку теоретичної думки. Цінність такого підходу полягає в можливості реконструкції історичних станів і тенденцій розвитку матеріальної культури й наукового світогляду [2, с. 17]. Це й зумовило актуальність поданого дослідження, в якому вперше виконано антрополінгвістичний аналіз фахової мови лісівництва. Не претендуючи на те, щоб у рамках однієї публікації вирішити увесь широкий спектр проблем, пов'язаних із цією проблематикою, ми ставимо за мету визначити релевантні з погляду антрополінгвістики особливості німецької фахової мови лісівництва. Наша мета - дослідити головні етапи розвитку фахової мови лісівництва та їхні прояви на лексичному рівні.

Для дослідження еволюції старих галузей знань виділили три етапи їхнього розвитку - донауковий, коли в мисленні люди користувалися уявленнями та називали їх загальноживаними словами: протонауковий (ранній, примітивно-науковий), коли люди оперували спеціальними уявленнями, назви яких є прототермінами; власне науковий етап використання понять і термінів [2, с. 10-11].

З давніх часів ліс був головною сировинною базою людини. Вже 1,5 млн років тому жителі планети проводили свідому рубку дерев [2, с. 62-63]. Спочатку він забезпечував їжею, дровами та будівельними матеріалами. Протягом 10 тис. років людина обробляла деревину

© Синьо В., 2011 для власного вжитку. З другого тисячоліття до нашої ери люди почали використовувати ліс для виробництва деревного вугілля, яке було потрібне для переробки залізних руд. Тоді час ліси покривали 70-80% території сучасної Німеччини. Однак широке використання лісів призвело вже у VIII ст. нашої ери до втрати четвертини тогочасних запасів деревини.

Донауковий етап розвитку мислення - найстаріший у історії становлення людства від появи людини до становлення античних цивілізацій і раннього Середньовіччя. У виробничій культурі переважала ручна праця, використовувались примітивні знаряддя праці, лексика з узагальненістю та частим синкретизмом значень [2, с. 67]. Перший шар лексики розвинувся з загальноживаних слів, які згодом в уточненому значенні належали до системи прототермінів і наукової термінології. Для забезпечення потреб фахової комунікації вже використовувались такі лексичні одиниці як *der Baum* у давньоверхньонімецькій мові *boum*, *der Wald* - *wait*, *die Pflanzung* - *phlanzunga*, *der Ast* - *ast*, *das Holz* - *holz*, *der Forst* - *forst*, *die Wurzel* - *wurzala*, *der Förster* - *forstāri*, *die Linde* - *linta*, *die Säge* - *sega*, *der Klotz* - *kloz*, *die Buche* - *buohh*, *die Axt* - *ackus*, *die Pflanze* - *pflanza* (від лат. *planta*) тощо. На ранньому етапі головним способом термінотворення стали семантичні зміни. Нові значення з'явилися за допомогою метафоричних і метонімічних переносів. Для метафоричної номінації німецьких термінів лісівництва використовували переважно позначення частин тіла людини чи тварини, наприклад, *das Auge* - брунька, *das Herz* (загальноживане значення - серце) у терміносистемі лісівництва - серцевина (дерева).

Такі нові слова одразу інтегрувались у відповідну фахову мову. Свідченням цього стало їхнє використання на наступних етапах розвитку фахової мови лісівництва для утворення складних слів, наприклад, *das Hirnende*, *die Hirnfläche*, *die Hirnseite*. Цю лексику також активно використовували для творення словотвірних гнізд. На думку Г. Я. Василевича, словотвірне гніздо це синхронна система спільнокореневих дериватів на всіх ступенях словотворення [1, с. 169]. У словотвірному гнізді спільність однокореневих слів виявляється не лише в наявності в них того самого кореня, а й у плані змісту. Важливо зазначити, що термінологічне гніздо об'єднує не тільки словотвірне гніздо певного терміна, а й утворені від нього словосполучення [3, с. 76].

В аналізованій терміносистемі виявлено велику кількість словотвірних гнізд. Наприклад, термін *der Ast* (гілка, сучок) має такі спільнокореневі слова: *der Äster* (сучкорізна машина), *die Ästigkeit* (сучкуватість), *die Ästung* (обрізування (обрубубання) сучків (гілок)), *astreich*

(сучкуватий) тощо. Цю термінологічну одиницю використовують також для творення двоосновних термінів і термінологічних словосполучень, наприклад, *das Astholz* (деревина сучків (гілок)), *die Astgröße* (величина сучка) *gesunder Ast* (здоровий сучок), *fauler Ast* (гнилий сучок). Головними гніздоутворювальними термінами німецької фахової мови лісівництва є *der Wald* (ліс), *der Ast* (гілка), *das Holz* (деревина), *der Baum* (дерево), *der Schlag* (рубка).

У разі потреби подальшого уточнення спеціального поняття структура терміна може суттєво ускладнюватися, але його зв'язок із гніздоутворювальним терміном зберігається [3, с. 77]. Межі гнізда не мають чіткого окреслення. Вони можуть поповнюватися новими словами або ж втрачати окремі з них унаслідок зникнення смислових зв'язків цих слів з іншими.

Перші намагання впорядкувати неконтрольоване лісокористування були здійснені тільки у XIII-X^{IV} ст. Тоді ж з'явилися перші положення про охорону лісу. З цього часу і до XV ст. тривав протонауковий період розвитку німецької фахової мови лісівництва, тобто відбувався перехід від буденних знань до науки. На цьому етапі становлення ще не існувало науки в сучасному розумінні. Слова називали певні ремісничі уявлення, а не наукові поняття. Відбувався розподіл видів діяльності, диференціація занять, спеціалізація вироблених речей, і у підсумку - поява професійної лексики [2, с. 75]. Другий шар лексики, наприклад, *die Ästung*, називав уже спеціальні поняття. Разом із загальноживаною лексикою до кінця цього періоду поступово почала з'являтися лексика зі спеціалізованим значенням (прототерміни), що свідчить про появу спеціальних уявлень, пов'язаних із формуванням спеціальних (професійних) галузей діяльності передусім ремесел. Провідний спосіб термінотворення на цьому етапі - морфологічний. У вжитку з'являються такі фахові одиниці як *die Holzung* у середньовісній німецькій *holzunge*, *der Holzweg* - *holzweg*, *die Knospe* - *knospe*, *die Blöße* - *bloße*, *bäumen* - *boumen*, *der Setzling* - *setzelinc*, *der Flößer* (15 ст.). Номінація фахових понять і процесів відбувалась здебільшого несистематично і досить наочно [6, с. 166].

Значення таких слів конкретизоване і відоме тільки представникам певної професії. Більшість цих термінів за формою не віддільні від загальноживаної лексики, але згодом, внаслідок спеціалізації ремесел і поглиблення наукових знань, частина термінів стає зрозумілою тільки вузькому колу спеціалістів. Навіть у галузях, що називають загальновідомі предмети, наприклад, дерево та деревина, накопичуються спеціалізовані слова, наприклад, *dichtes Holz* (щільна деревина), *hartes Holz* (тверда деревина), *krummgewachsenes Holz* (кривостовбурне дерево), *lebendes Holz* (ліс на корені). Мало хто з непрофесіоналів розуміє значення цих слів, хоча відповідні денотати ми бачимо кожен день. Характерними рисами спеціальних лексичних одиниць цього періоду є випадковий характер, регіональне варіювання номінацій об'єктів, наприклад, *das Hackholz* та *der Spreißel* (тріски); велика

кількість синонімів, наприклад, *die Schwarte* та *das Schalholz* (обапіл); відсутність формально виражених системних відносин, структурне різноманіття та варіювання форм, наприклад, *die Entästung, das Entästen, das Entasten* (обрізування сучків); конкретність значень [2, с. 73-74]. Від однієї форми може утворюватися низка слів із близьким, але різним значенням. На тому етапі науки ще не було (в сучасному розумінні). Слова номінували певні ремісничі уявлення, а не наукові поняття [2, с. 75]. Німецька фахова мова лісівництва мала яскраво виражений діалектний компонент, наприклад, іменник *der Dübel* (дюбель) має такі територіальні варіанти як *der Diebel, der Döbel, der Dobel*. Сьогодні не можна стверджувати, що вона відповідає діалекту тієї чи іншої місцевості.

У ХУІІІ ст. на території сучасної Німеччини відкривались школи, а згодом і факультети у вищих навчальних закладах, що готували лісових спеціалістів. Тоді й відбувались перші спроби нормувати німецьку терміносистему лісівництва. У 1713 р. вийшла в світ перша окрема книжка про лісівництво "Anweisung zur wilden Baumzucht" Ганса-Карла фон Карловітца. З 1765 р. почав виходити перший фаховий журнал "Allgemeine ökonomische Forstmagazin", редактором якого був Ф. Штал. Засади сучасного німецького лісівництва були закладені Г. Готтою (1763-1844), Г.-Л. Гартігом (1774-1837), Й. К. Гундесгагеном (1783-1834) та іншими видатними лісівниками. У фаховій мові лісівництва з'явилися такі терміни як *die Baumschule* (ХУІІІ ст.), *die Borke* (ХУІІІ ст.), *die Waldung* (ХУІІІ ст.), *nachhaltig* (ХУІІІ ст.), *die Baumkrone* (ХУІІІ ст.) тощо.

У кінці ХУІІІ ст. з появою системних наукових класифікацій почали формуватися сучасні науки. На цьому етапі становлення науки використовували логічні прийоми визначення та уточнення понять, розробляли наукову методологію. Тільки зараз ми маємо справу з термінами, які мають точне значення і свідомо вибрані або утворені [2, с. 79]. Третій шар лексики, сформований у цей період, це - термінологічні одиниці в сучасному розумінні, наприклад, *die Trockenastzone* (зона сухих сучків), *durchforsten* (ХІХ ст.), *die Försterei* (ХІХ ст.), *die Maserung* (ХХ ст.). Найзручніший спосіб термінотворення на цьому етапі - синтаксичний, тобто утворення словосполучень, наприклад, *maschinelle Fällung* (механічна рубка), *stehende Rodung* (корчування дерев). У семантичному аспекті широкі значення первинних слів постійно конкретизувались і уточнювались через появу нових слів, відбувався перерозподіл значень, зникала невизначеність і синкретизм (полісемія) значень загальноновживаних слів.

Не втратив ліс свого значення і сьогодні, як один з головних постачальників екологічно чистої сировини та енергоносіїв. Це й зумовило високий розвиток фахової мови лісівництва. У цій давній сфері діяльності людини за останні 30-40 років відбулися значні зміни і помітна чітка тенденція наближення фахової мови до загальноновживаної. Причиною цього процесу є централізація виробництва й освіти. Значення дослідження фахової мови не можна

ігнорувати, враховуючи кількість її мовців, вплив на загальнонавчальну мову та багато інших чинників. Незважаючи на це, цю фахову мову майже не досліджували. Складність таких студій полягає в тому, що мова лісівництва має не тільки яскраво виражений науковий компонент, а й доволі об'ємну технічну складову частину. Багатогранність і специфіка терміносистеми лісівництва, яка об'єднує термінологічні одиниці, що позначають виробничі процеси та наукові теорії, робить процес дослідження доволі складним, а здобуті результати ще цікавішими.

1. Василевич Г. Я. Дерираційні значення похідних у словотвірному гнізді кореня мисл -у сучасній українській мові / Василевич Г. Я. // Словотвірна семантика слов'янських мов. -К. : Наукова думка, 1983. - С. 169-176 2. Гринев-Гриневиц С. В. Основы антрополингвистики (к лингвистическим основам эволюции мышления): учебное пособие / Гринев-Гриневиц С. В., Сорокина Э. А., Скопюк Т. Г. - М. : Компания Спутник+, 2005. - 114 с. 3. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): учебно-методическое пособие / Ивина Л. В. - М. : Академический Проект, 2003. - 304 с. 4. Павлов Э. А. Немецко-русский словарь по лесному хозяйству, лесной и деревообрабатывающей промышленности / Павлов Э. А., Семенова О. И. - М. : изд-во "Русский язык", 1978. - 476 с. 4. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): учебно-методическое пособие / Ивина Л. В. -М. : Академический Проект, 2003. - 304 с. 5. Duden. Das Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache // [msg. G. Drosdowski] - Mannheim: Dudenverlag, 1989. - Band 7 - 840 S. 6. Roelcke T. Fachsprachen / Roelcke T. - Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. - 250 S.

АНТРОПОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НЕМЕЦКОЙ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА

Виктория Синьо

Ужгородский национальный университет, ул. Университетская, 14, Ужгород, 89000,

Украина e-mail: vika.syno@gmx.de

Осуществлен анализ антропологических факторов формирования немецкой терминосистемы лесного хозяйства. Различают три этапа формирования определенной сферы знаний: донаучный, протонаучный и собственно научный. Лексические единицы, которые обеспечивают потребности специальной коммуникации донаучного периода, активно используются для образования словообразовательных гнезд.

Ключевые слова: антропологическая лингвистика, прототермин, термин, словообразовательное гнездо, немецкий специальный язык лесного хозяйства.

THE ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF THE COINING OF FORESTRY TERMS IN GERMAN

Viktoria Syno

Uzhhorod National University 14, Universytetska Str., Uzhhorod, 89000, Ukraine e-mail:

vika.syno@gmx.de

The article presents an analysis of the anthropological and linguistic factors of the coining of German forestry terms. Three stages in this process are distinguishable: pre-scientific, proto-scientific and proper scientific. Lexical units that satisfy the needs of professional communication of a pre-scientific period are actively employed for the creation of the respective word forming families.

Key words: anthropological linguistics, proto-term, term, word forming families, professional language of forestry.

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2011 р.

Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.